

Bírálati vélemény

Kovács Péter: „A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában” című doktori értekezéséről

I. A TÉMA JELENTŐSÉGE

Vannak a nemzetközi jognak örökzöld, de bizonyára még sokáig nem eldönthető kérdései. Kovács Péter akadémiai doktori disszertációjának a témája is ebbe a kategóriába sorolható, mondhatnánk a permanens aktualitással bíró kérdések egyikének elemzésére vállalkozott a „A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában” című értekezésében

Miért izgalmas ez a probléma? Ehelyütt csupán felvillantva: a nemzetközi bíróságok jogalkalmazói gyakorlata egy (látszólagos?) paradoxonnal jellemezhető. A nemzetközi bíróságok határozatai ugyanis **nem precedens** jellegűek, ugyanakkor a bíróságok konzekvensen hivatkoznak saját korábbi határozataikra az aktuális ítéletük (avagy tanácsadó véleményük) indokolásában. (Megjegyzem, hogy ez nem csupán a nemzetközi bíróságok sajátja, hanem a nemzeti - főként a legfelsőbb szintű - bíróságoké is. Sőt, például a Magyar Köztársaságban ezek a „nem precedens jellegű” határozatok, elsősorban a Legfelsőbb Bíróság az úgynevezett jogegységi határozatai kvázi jogszabályként kötelezőek is az alsóbb szintű bíróságokra. Ugyanakkor ezek a kötelező jellegű határozatok Magyarországon ki vannak véve az alkotmányossági kontroll, azaz az Alkotmánybíróság hatásköre alól, azon a címen, hogy az Alkotmánybíróság csakis a **jogszabályok** alkotmányosságát vizsgálhatja.)

Közismert például, hogy az államok kártérítési felelőssége során mindmáig még az Állandó Nemzetközi Bíróság 1928-ban meghozott ítélete az úgynevezett „**Chorzow üzem ügye**” az alfája és omegája az ítéletek indokolásainak. Ez a „szent tehén” végig kíséri a nemzetközi

választottbíráskodást is. Precedens? Vagy csupán egy –a nemzetközi szokásjog felelősségi alaptételét meghatározó - ítéletremekmű?

Valószínűleg ez utóbbinak kell tekintenünk, hiszen – nem véletlenül – a Nemzetközi Jogi Bizottságnak az államok nemzetközi jogi felelősségéről szóló (2005-ben lezárt) szerződéstervezete is a „Chorzow-ügyben” hozott ítélet alaptételét fogalmazza meg.

Ha ebből kiindulva foglalunk állást, akkor könnyedén szögezhetnénk le, hogy a **nemzetközi** (akár állandó-, akár választott) **bíróságok jogfejlesztő szerepe nem vitatható**. Hasonló, vagy azonos következtetésre juthatunk a Nemzetközi Bíróságnak a **Barcelona-Traction** ügyben hozott ítélete alapján is, amelyben a Bíróság – ugyancsak a szokásjog szabályainak egyik tisztázatlan kérdésében - arról is döntött hogy ti., melyek a diplomáciai védelem nyújtásának lehetőségei, feltételei, korlátai. A Nemzetközi Bíróság komoly jogfejlesztő szerepét ez esetben is értelmetlen lenne vitatni.

Ez utóbbi megjegyzésem tulajdonképpen általánosítja Kovács Péter bonckés alá vett alaproblémáját: milyen mértékű (lehet) a nemzetközi bíróságok hozzájárulása a nemzetközi jog fejlesztéséhez (anélkül, hogy precedensnek minősüljön a határozat), illetve mely tényezők szabnak határt a jogfejlesztésnek, azaz milyen akadályok gördül(het)nek a jogfejlesztés elé.

Megítélésem szerint Kovács Péter alaposan átgondolta a *pro* és *kontra* tényezőket. Részletesen bemutatja a bírósági jogfejlesztés jogi természetű okait. (21-100. oldal) **Ezen belül a jogfejlesztés szerződési természetű** (21-44 oldal), illetve **nem szerződési természetű** (44-100. oldal) **alapokon lehetséges eseteit.**

Ez utóbbi körben 9 (kilenc) fő esetet vizsgál, és a disszertáció II/1/B/e pontja keretében (A nemzetközi bíróságok igazságszolgáltatási természetéből eredő jogosítványai körében) 7 (hét) változatot elemez.

Ugyancsak elismerésre méltó az értekezés III. fejezetben vizsgált kérdés: **a nemzetközi jogfejlesztés korlátai.** (132-182. oldal)

Az értekezésben a szerző – megítélésem szerint – alapos részletességgel mutatja be a jogfejlesztés lehetőségeit és korlátait, ezeket pregnánsan foglalja össze értekezésének IV. fejezetében.

II. A DISSZERTÁCIÓ ERÉNYEI

1. megállapítható, hogy a téma szempontjából releváns - akár állandó-, akár választott bírósági, akár univerzális-, akár regionális - nemzetközi bírósági joggyakorlatot áttekinti, értékeli, több mint 200 (224!), különböző bíróságok előtt lefolytatott ügy felhasználásával. (Nagyságrendileg – egyebek között - megemlítve a Nemzetközi Bíróság 62; Emberi jogok Európai Bírósága 81 ügyet dolgozott fel.)

2. a szakirodalom meghökkentően gazdag apparátusa, s az értekezés alapján az a bíráló véleménye, hogy a disszertáns valóban ismeri a hivatkozott forrásokat.

A hivatkozásokat reprezentáló 1054 (1055) darab lábjegyzete – amelyek pontosak, jól tördeltek – imponálóan alapos kutatásra utal.

3. saját, megelőző, az értekezés témájához kapcsolódó publikációira visszafogottan utal, a mindösszesen felhasznált 243 forrásmunkából mindössze 8 saját publikációra hivatkozik, ami a felhasznált szakirodalmi apparátus 0,33%-t teszi ki. Ezek közül ehelyütt is kiemelendőnek tartom „Szemtől szembe... (Avagy hogyan kölcsönöznek egymástól a nemzetközi bíróságok, különös tekintettel az emberi jogi vonatkozású ügyekre)” Acta Humana 2002 n^o49

4. kiemelkedő erénye az értekezésnek, hogy érdemlegesen mutatja be a bírói gyakorlat jogfejlesztő voltának lehetőségeit és korlátai közötti ambivalenciát. Azt tudniillik, hogy a lehetőségek egyben korlátok is lehetnek. Különösen szembetűnő ez a kettősség „A **Kompetenz-Kompetenz elv** hatásánál”

5. ugyancsak kiemelt érdemnek tekintem az értekezésen végigvonuló trend bemutatását, miszerint:

5.1 a legkonzervatívabb, vagy ha úgy tetszik legkevésbé aktivista (az ENSZ főszerveként működő) Nemzetközi Bíróság, amely egyben (a megfelelő szakmai asszisztencia hiánya miatt is) a legnehézkesebb is.

5.2 Kovács Péter kiemeli, hogy a Nemzetközi Bíróság működése során a nemzetközi jogi *jus cogens*-t első ízben csak a Koszovó-ügyben használja *expressis verbis*. Ezt megelőzően határozataiban (ítéleteiben, tanácsadó véleményeiben) inkább „*erga omnes*” normaként aposztrofálta a *cogens* jellegű normákat.

Kovács Péter megalapozott érveléssel bizonyítja az *erga omnes* és a *jus cogens* közötti különbséget.

5.3 olvasatomban (de egyetértve a szerzővel) a legrugalmasabb és egyben legaktivistább nemzetközi bírói fórumnak az Emberi Jogok Európai Bíróság tekinthető

5.4 a különböző nemzetközi bírói fórumok már nem csupán a saját korábbi ítéleteikre hivatkoznak határozataik indokolásában, hanem más nemzetközi bírói fórumok ítéleteire, illetve azok indokolására is.

5.5 rávilágít arra a problémára, hogy a különböző nemzetközi bíróságok számára milyen dilemmát jelent az un. *soft-law* alkalmazása (vö.: Bős-Nagymaros ügy)

6. **A disszertáció téziseivel kapcsolatban a bíráló kifejezetten pozitív véleményt mondhat, tekintve, hogy a tézisek korrekt módon követik a disszertáció szerkezetét és egy-egy cím, alcím tekintetében szerencsésen, és érthetően tömöríti a disszertáció legfontosabb mondandóit.**

III. AZ ÉRTEKEZÉS KRITIKÁI

E körben főként formai/alaki kifogásokat említek.

1. Az értekezés kiváló érdemi/tartalmi értékeihez képest méltatlanul sok leírási/betűhiba található (pl: 60. és 184. old. „indoklás”, arról nem is beszélve, hogy a külső borítón megjelölt cím nem azonos (rövidebb) a valóságos, a belső címdoldalon jegyzett címmel). A leírási hibák körében is bántó a néhány helyen előforduló értelmetlen szóismétlés (lásd pl:65. old.: „esetében esetében”; 71. old.: „hogymint”)”))
2. A benyújtott disszertáció szövegezéséből kitűnik, hogy az, eredetileg (is), monográfiakénti publikálásra készült, ezzel magyarázható az a szövegezési hiba, hogy a disszertációban – mint a leendő monográfia kéziratában – benne maradt néhány helyen az „**e könyvben**” kitétel (lásd pl.: 14. és 17. old.) (A monográfia 2010-ben kiadásra került)
3. Ugyanakkor a formai/alaki hibák mellett a bíráló nem mehet el szó nélkül egy bizonyos terminológiai probléma mellett: nevezetesen a mellett, hogy a disszertáns - hazai szakirodalmunkban sajnos nem egyedül - az „**emberiesség**” elleni bűntettek helyett konzekvensen az „**emberiség**” elleni bűntettekről beszél (pl.: 177. és 178. old.) (az eredeti angol terminus technicus: **crimes against humanity** nem pedig **crimes against the mankind** (vö.: A háborús főbűnösök megbüntetésére fölállított Nemzetközi Katonai Törvényszék Statútumának 6. cikk (c. pontját, illetve a Nemzetközi Büntetőbíróság Római statútumának 5. cikk 1(b) pontját.)
4. Amire vállalkozott a disszertáns (lehetőségek és a korlátok elemzése) szépen megoldotta. De, a meglévő implicit utalások mellett hasznos lett volna – a valós

korlátok között – jobban hangsúlyozni a korlátok gazdasági-, politikai tényezőit is
(lásd. pl.: Bős-Nagymaros ügy)

IV. FENTIEKET RÖVIDEN ÖSSZEGEZVE:

A disszertáció nyilvános vitára bocsátását, annak elfogadását javasolom.

P.S.: Bár megbízatásom a disszertáció bírálatára szól, ehelyütt sem vonatkoztathatok el attól, hogy ne szögezzem le: Kovács Péter a nemzetközi jog hazai tudományos világának egyik legtermékenyebben publikáló szerzője. A benyújtott publikációs listájából is kitűnik, hogy a nemzetközi jog sokféle problémájára/eseményére terjednek ki, és ezek körében is előkelő helyet foglalnak el a Nemzetközi Bíróság határozatai.

Amikor disszertációját véleményezem, Kovács Péter eddigi szakmai/tudományos tevékenysége (ide értve hazai és külföldi idézettségét is) csak megerősít abban, hogy jó szívvvel javasoljam disszertációjának nyilvános vitára való kitűzését és annak elfogadását.

Szeged, 2011. március 9.

Prof. Dr. Bodnár László

egyetemi tanár